

Szörényi László

Önarckép álarcokban

*Megnyitóbeszéd a Petőfi Irodalmi Múzeum
Arany János-emlékkiállításán, 2017. május 15.*

■ Tisztelt miniszter úr, tisztelt MTA-elnök úr, tisztelt főigazgató úr, tisztelt hölgyeim és uraim!

Szerencsés, találó és mély értelmű ennek az Arany-emlékkiállításnak a címe. A felépítése, megvalósítása pedig méltó a címéhez, köszönet érte a rendezőknek. Reméljük, hogy a hatása, a fogadtatása is mély és maradandó lesz. És pedig azért, mert Arany költészetének a legbelső magját ragadta meg és érzékelteti a maga sajátos muzeológiai és audiovizuális eszközeivel. Azaz a teljes önfeltárásnak, tehát önarcképfestésnek a lélek legmélyéről fakadó igényét és a lehető legrejtőzőbb szerepjátszás együttes vágyát, amely egyforma erővel és egyidejűleg jelenik meg Arany költészetében, mégpedig a líraiban és az epikaiban egyaránt. Vegyünk csak egy, talán kevésbé ismert példát, az 1850-ben írott, „képtörődék”-nek nevezett versét, *A falu bolondja* címűt. Magáról, illetve a költészet általa vallott lényegéről beszél, a Kósza Bandinak nevezett szereplő álarcát, latinul personáját magára öltve, de úgy, hogy nemcsak az iskolából hajdan színésznek szökött fiatalember ismerhessen magára, hanem akár a Poloniusszal kötődő dán királyfi is:

*Hivatala sok volt egyszer-másszor:
Kis korában volt ő libapásztor.
Zöld libákkal zöld mezőre menni –
Oly nagy öröm nem volt neki semmi.
Ott ledőlve, a temető sarkán,
Néha vesszőt metszegete tarkán,
Néha pedig fűz tilinkót vágott,
Vagy nézte a szőke délibábot.
Óra-hosszan nézte a felhőket,
Toldva-foldva képzeletben őket:
Majd birkának, majd toronynak látván,
Majd betyárnak szilaj lova hátán.
Majd nagy fának képzele egy foltot:
Ez alakult, amaz elmosódott.
És mikor így elmosák a szellők,
Megsohajtá az elszló felhőt.*

Ha gondosan végigolvassuk, végigelmélkedjük és végigérzékelyük Arany verseit – és ezt a műveletet életünk folyamán ajánlatos többször is megkísérelnünk –, akkor ráébredhetünk, hogy az előbbi, felhőjátéknak nevezhető kép az ő költészetében központi helyet foglal el, képi és gondolati rokonaival, a gőztorlattal, ködképpel, légvár-ral, délibábbal, vízre, habra vetülő árnyékkal és egyebekkel együtt. Ám ha e képekkel arra akar utalni, hogy őneki megismerhetetlen az emberiség, az embereknek pedig ő maga, az ő valódi személyisége, az élet nem ad soha alkalmat az álarc levételére, akkor olyan képet használ, amely egy vetítőtechnikára, a film elődjére, a laterna magicára utal. Ezt a XVII. századi, a nagy jezsuita tudós, Athanasius Kircher által feltalált szerkezetet, illetve a segítségével ernyőre vagy füstgomolyra vetített képeket a XIX. században ködképnek vagy ködfátyolképnek hívták magyarul. Arany barátja, Kemény Zsigmond nagyszerű kisregénye címében még a szó etimológiájával is eljátszik: *Ködképek a kedély láthatárán*, hiszen a kedély szó nyelvújítási lelemény a kedv szóból, amely viszont a ködből eredeztethető. És hallgassuk csak Aranyt, hogyan azonosítja saját életsorsát a legendás örök zsidót, Ahasvérust sújtó átokkal:

*Rohannom kell – s a földi boly
Mellettem gyorsan visszafoly:
Ködfátyol-kép az emberek:
Én egy arcot sem ismerek...
Tovább! tovább!*

Még egy pillanatra visszatérve Arany egészen egyedülálló álarc- és tegyük hozzá: díszletfestői tehetségének képzőművészeti gyökereihez, illetve forrásaihoz, okvetlenül meg kell említenünk az e kiállításon is szereplő öreg debreceni professzorát, Sárvári Pált, az első magyar rajz- és festőtankönyv alkotóját, aki bevált próféciaként, mert egy életre megfogadott tanácsként így búcsúztatta

– egyedül tanárai közül – a színésznek állt exdiákat: – Csak Sekszpírt, csak Sekszpírt, domine!

Lássunk most néhány példát a *Toldi-trilógia* álarcos beállításai közül. Legismertebb a *Toldi szerelmében* és a *Toldi estéjében* is használt barátcsuha. De ideszámít természetesen a Piroska kezéért Tar Lőrincnek öltözött Toldi álpárbaja, vagy később a nőrablónak öltözve Toldit várába csaló Jodok. Ha pedig arra gondolunk, hogy Lajos egész vezérkara és testőrsége álruhában veszi be Prágát, a *Toldi estéjében* az öreg Lajos pedig közvénebernek álcázva siet a haldokló egykori baráthoz, akkor már az sem lephet meg minket, hogy Szent László helyet cserél saját bronzmásával, ráadásul a *Daliás időkben* magát Toldit nézik a megelevenedett szent királynak. Róbert Károly a *Pázmán lovagban* az udvari bolonddal cserél személyazonosságot, Toldi a hirtelen feltámadó halott asszonynak tud csak szerelmet vallani, hogy a saját magának ázott sír szélétől majd csak szinte kísértétként térjen vissza a haza becsületét megmenteni, és a saját valódi halálát megtalálni. És ez csak néhány példa az epikából...

A kiállítás látogatója a kiállított – köztük eddig még soha nem látott – tárgyak, képek, szobrok, kéziratok és más dokumentumok segítségével beleláthat egy páratlan életpálya ívébe, a bogárhátú viskótól az Akadémia palotájáig, és érzékelheti, hogy e pályát micsoda belső erővel tudta Arany végigcsinálni, és milyen állandó szenvedéssel távol tartani magát, álarcok viselésével, a valódi arcvesztéstől. Hogyan tudott lélekben és tartásban Bolond Istóknak, sőt Kósza – vagy másik versében Bóka – Bandinak, falu bolondjának megmaradni, és egyúttal a költői munka szerencsés pillanataiban egyenrangúként társalogni Szophoklész, Arisztophanész, Vergilius, Horatius, Dante, Ariosto, Shakespeare, Byron vagy Goethe szellemével, vagy ha éppen úgy gondolta, Firdauszínál tanulmányozhatta a ciklikus epikai időkezelés titkait. És társaloghatott az őt hirtelen, tengerből feltörő vulkánhoz hasonlító, a magyar költészet számára tehát Aranyt fölfedező és fölszentelő barát szellemével. Petőfiével, aki néha szellemujjával egy-egy erősebb színt hagyott virrasztó barátja készülő kéziratán... Nézzük meg, mindjárt a kiállítás elején Aranynak legelső versikéjét tartalmazó, debreceni iskoláskönyvét, ahol ő vagy egy előző tulajdonos egy vulkányszerűséget pingált az előzéklapra... Tűz kívül, igen, a vulkáné, és tűz, pusztító, gyötrő, megölő tűz belülről, a Nessus-ing mérges izzásáé...

És amikor a közeledő halál, az egyre gyötrőbb betegségek előőrseivel jelentkezik, akkor is képes, francia című verssel, görögös célzásokkal, bibliai utalásokkal, egyúttal felidézve az általa megörökített legmagyarabb, a sors

íránt nyilvánuló közönyt, Hadúr bánatát a *Buda halálából* és Kölcseyt, egy nihilistának látszó végbúcsút fordít át bravúrosan a legkitárulkozóbb, álarcosan-önarcképi ars poeticába:

En philosophe

*Azt hívém, hogy életem,
Filozóf módjára,
Csöndes daccal végzem majd,
Ha jutok fogytára.*

*Azt hívém: tört dal lesz az
Mely derülten játszik,
Míg rájegyzí jámbor kéz:
„A többi hiányzik.”*

*Most látom, hogy ami volt,
Eltűnt édes mámor;
„Vanitatum vanitas”
Maga is a humor.*

*Nem marad Kómosz velem,
Csak a szende múzsák,
Csak a humor-nélküli
Pusztá nyomorúság.
(1880. december 10.)*